

רצח רבין: תגובה חינוכית הולמת

דברים באירוע זיכרון לרצח יצחק רבין, בית ברל, 28.10.12

יורם הרפז

לחברות במשבר – בעקבות מלחמה, רצח פוליטי וכדומה – יש נטייה מעניינת; הן נזכרות בחינוך. חברות במשבר פונות לחינוך כדי שיציל אותן. כאשר החברות יציבות הן אינן תולדות תקוות מפליגות כל כך בחינוך – הן מתחזקות אותו ומנסות לשפר את מיקומו בדירוגים השונים; הן אינן מצפות ממנו לחולל שינוי חברתי. אבל כאשר יש משבר, החברות פונות לחינוך – גם כדי להאשים אותו אך בעיקר כדי שיושיע אותו.

המהלך הזה מבטא את הערמומיות של החברה ואת התמימות של החינוך: החברה פונה לחינוך כי זה קל – היא מסירה את אחריות מעליה; החינוך יעשה את העבודה וישקם אותה. משרדי הממשלה בעלי הכוח, אלה שבאמת יכולים לחולל שינוי חברתי – משרד ראש הממשלה, משרד האוצר, משרד הביטחון, משרד הפנים – מפילים את המשבר על משרד החינוך. הם אומרים לו "הכול חינוך" ולכן רק אתה יכול לחלץ אותנו מהמשבר".

החינוך מצידו, ברוב תמימותו, נענה לאתגר. הוא שמח להשתכנע ש"הכול חינוך" וכי גורל החברה תלוי בעבודתו הטובה. החינוך כמוסד חברתי שולי בדרך כלל נכנע בקלות לנרקסיזם מוסדי ומתגייס למשימה.

וכך, אחרי רצח רבין כולם דיברו על המשבר החברתי והערכי שהביא לרצח – על היעדר ערכים של דמוקרטיה, הומניזם ופולורליזם בחברה שלנו – ועל הצורך בהיערכות חינוכית חדשה. אמנון רובינשטיין, שר החינוך דאז, יצא בתכנית של "בית ספר חווה דמוקרטיה" ובתכניות אחרות שתפקידן למנוע את הרצח הפוליטי הבא ולסדר לנו חברה נאורה – חברה סובלנית, פתוחה, דיאלוגית וכו'.

כצפוי, מהחינוך הפוסט רצח רבין לא נשאר כלום – לא "בית ספר חווה דמוקרטיה" ולא בית ספר אחר. הגרוויטציה החזקה של בית הספר פעלה כדרכה והחזירה את בית הספר לעצמו, להיותו מוסד מחברת, ממיין ומשעתק באמצעות הוראת-ההרצאה-לקראת-בחינה, מצד אחד, ולמידת-שינון-לקראת-בחינה מצד שני. החברה עצמה – מעבר לטראומה ולחיזוק המחלקה היהודית בשב"כ – לא הניעה שינוי משמעותי. החברה לא הניעה שינוי משמעותי משום שהטילה את האחריות על החינוך, הפראייר של מצבי המשבר, וחזרה ל"עסקים כרגיל". כל התנאים לרצח הפוליטי הבא נותרו על כנם.

נגיד שהחינוך היה מגיב תגובה הולמת על רצח רבין, כיצד הוא היה מגיב? ראשית, הוא היה נחלץ ממלכודת הכבוד שהחברה טומנת לו; הוא היה אומר לחברה שלא "הכול חינוך" ושהוא, החינוך הבית-ספרי, יכול לעשות רק מעט לתיקונה של החברה. שנית, הוא היה שואל את עצמו, מהו אותו מעט שהוא יכול וצריך לעשות בעקבות הרצח, ולא רק בעקבות הרצח; החינוך היה שואל את עצמו מה עליו לעשות כדי להיות חינוך ולא מערכת חברות, מיון ושיעתוק.

אני חושב שהמשימה של החינוך הבית-ספרי – משימה שרצח רבין רק עשה לדחופה יותר – היא לחזור לחיים; או מכיוון שהחינוך הבית-ספרי אף פעם לא היה חלק מהחיים, לנסות להיערך

המאפיין המהותי ביותר של בית הספר הוא היותו מוסד נטול הקשר; מה שנלמד בבית הספר אינו קשור למה שמעסיק את החברה ולמה שמעסיק תלמידים. החברה אינה עסוקה בסינוסים וקוסינוסים, במושאים ישירים ועקיפים ובאלוזיות ומיטונימיות; גם התלמידים לא היו עסוקים בכך אלמלא היו נכפים בידי בתי הספר. בני אדם עסוקים בשאלות אחרות, "שאלות גדולות", שאלות של החיים – שאלות על צדק חברתי, על יחסים אנושיים, על חיים ראויים (וכמובן, גם ב"שאלות קטנות" יותר הנובעות מ"השאלות הגדולות"). בית הספר בורח משאלות כאלה – שאלות חיות, דוחקות, גורליות – לשאלות מנותקות, משמימות, "שאלות בית ספר".

מדוע בית הספר פוחד כל כך מהחיים? כי החיים מאיימים על עצם הווייתו; כאשר החיים יפרצו לבית הספר הוא יחדל להיות בית ספר, מוסד אטום ונטול הקשר. ההוראה, הלמידה, ההערכה, תכנית הלימודים, המבנה הארגוני – כל הממדים של בית הספר ישתנו ללא הכר, חלקם ייעלמו, כאשר החיים האמיתיים יכנסו לתוכו.

לבית הספר אין כלים להתמודד עם אירועים מהחיים – אירועים דרמטיים כמו רצח רבין ואירועים דרמטיים פחות – כי הוא פשוט מנותק מהם. בחוץ יש רציחות, מלחמות, דיכוי, ניצול, גזענות, שחיתות ומעשים רעים אחרים, כמו גם מעשים טובים, אך החינוך אינו יכול לגעת בהם ולהתערב בהם. המרב שהוא יכול לעשות הוא להפוך אותם ל"חומר לבחינה" או לרפרף עליהם בשעת מחנך בסוף היום בסוף השבוע.

אבל בית הספר אינו חוסם את החיים בשעריו סתם ככה, רק משום שהוא עוין אותם; הכניסה לבית הספר אסורה לחיים כי החיים מסוכנים – לא רק לעצם חייו של המוסד אלא גם לחייהם של הצעירים הלומדים בו. החיים מחוץ לבית הספר מסוכנים לצעירים שלומדים בו משום שהמבוגרים רוצים להשפיע עליהם, לעצב אותם, לברוא אותם בצלמם ובדמותם. חינוך הוא צורך של מבוגרים, לא של צעירים. צעירים אינם רוצים להתחנך; מבוגרים רוצים "לחנך", כלומר לשבט את עצמם באמצעות "חינוך".

אז איך מכניסים את החיים לבית הספר בלי להרוס את חייהם של צעירים – את חירותם, את התפתחותם, את אפשרותם להיות הם עצמם?

נבחין, בעקבות צבי לם, בין חינוך פוליטי לחינוך אידאולוגי: חינוך פוליטי ממצה את מטרת החינוך בכלל, שהיא פיתוח האוטונומיה השכלית והמוסרית של כל תלמיד ותלמידה. החינוך הפוליטי משתמש בתכנים פוליטיים לצורך השגת המטרה החינוכית הזו בתחום הפוליטי, כלומר לצורך עידוד חשיבה עצמאית וביקורתית על פוליטיקה. החינוך האידאולוגי, לעומת זאת, משתמש בתכנים פוליטיים כדי לגייס את תמיכתם של התלמידים לעמדה פוליטית המועדפת על המורה, על בית הספר או הקהילה שאותה בית הספר משרת. החינוך הפוליטי הוא אפוא חינוך, שכן מטרתו היא לפתח את הכישורים ואת הרגישויות השכליות והמוסריות של התלמיד. החינוך האידאולוגי אינו חינוך אלא אינדוקטרינציה, שכן הוא מבקש לכפות על התלמידים באמצעות מניפולציות מתוחכמות יותר או פחות את עמדתם האידאולוגית-פוליטית של המורים.

בית הספר – בעקבות רצח רבין ובכלל – צריך אפוא לעסוק בחינוך פוליטי במובן הרחב: לעסוק בתכנים מהחיים, בשאלות אמיתיות הלקוחות מהפוליטיקה ומתחומי חיים אחרים, לאור מטרתו

